

ljana 1974, str. 329. — 63. Geldner, Bucheinbände aus elf Jahrhunderten, 2. Aufl., München 1958—1959, str. 7. — 64. npr. H. Egger, Das Handwerk des Buchbindens in Vergangenheit und Gegenwart, Schriften der Bibliothek des Österreichischen Museums für angewandte Kunst 22, Wien 1980. — 65. npr. Europäische Buntpapiere, Schriften des Österreichischen Museums für angewandte Kunst 26, Wien 1984. — 66. Prodotto Libro: l'arte della stampa in Friuli tra il XV e il XIX secolo, Gorizia 1986. — 67. o. c., str. 159, nr. 44, sl. na str. 164. — 68. o. c., str. 159, nr. 47, sl. na str. 165. — 69. E.

Diehl, Bookbinding — its background and technique, 1. zv., New York 1979, str. 39 in sl. — 70. H. Egger, o. c., str. 13 in sl. — 71. I. Slokar, Zgodovina rokodelstva v Ljubljani od leta 1732 do leta 1860, V: Ljubljanska obrt od začetka 18. stoletja do srede 19. stoletja, Ljubljana 1977, Publikacije Zgodovinskega arhiva Ljubljana: razprave 4, str. 26 in sl. — 72. V. Steska, Slikar Janez Potočnik, Zbornik za umetnostno zgodovino 4, Ljubljana 1924, str. 79. Hrani Narodna galerija, inv. št. 329. — 73. S. Dahl, Geschichte des Buches, Leipzig 1928, str. 165 in sl.

KMEČKI UPOR V OKOLICI VIŠNJE GORE ZA ČASA ILIRSKIH PROVINC LETA 1813

JANEZ SUMRADA

Slovenski kmet, torej velika večina slovenskega ljudstva, je sprejel novico o nastanku sicer kratkotrajnih Napoleonovih Ilirskih provinc (1809—1813) na naših tleh z nezaupanjem. V dolgotrajnem obdobju avstrijsko-francoskih vojn je bil namreč kar trikrat (1797, 1805, 1809) pobliže spoznal francosko vojsko, saj je prodrla v slovenske dežele in jim zlasti ob tretji okupaciji naložila tako visok vojni davek, prisilno posojilo in druge obveznosti (rekvizicije živil in živine, oblačila za vojsko in njena nastanitve), da se je gospodarsko izmозgano prebivalstvo na Kranjskem deloma že poleti, zlasti pa oktobra 1809 dvignilo v pravem kmečkem upor, ki so ga zmogli Francozi zatreti le z vojaško silo.¹ Tako skaljene odnose bi bila lahko francoska oblast po ustanovitvi Ilirskih provinc popravila le z radikalno rešitvijo pglavitnega družbenega vprašanja, z odpravo fevdalizma, kar je kmet od režima-dediča francoske revolucije pač upravičeno pričakoval; tega se je balo tudi plemstvo.² Toda nova oblast se je lotila agrarnega vprašanja z obotavljanjem, rešitve, ki jih je navsezadnje uveljavila, pa so bile samo polovičarske. Kmalu po ustanovitvi Ilirskih provinc je razglasila, da ohranja do nadaljnjega stare družbene razmere iz avstrijskih časov: v veljavi da so še vnaprej stari davki in fevdalne obveznosti »po stari navadi«.³ Razmere so so trenutno obrnile na bolje, ko je generalni guverner maršal Marmont v odloku z dne 16. julija 1810 razglasil, da se zmanjšajo urbarialne in desetinske obveznosti podložnikov do

zemljiških gospodov za eno petino, kar je potrdil tudi cesarski osnovni ustavni dekret iz 1811, ki je pa hkrati odpravljaj brez odškodnine le »robote strogo osebnega značaja« in določal, da je mogoče vse pravice fevdalnega značaja, »izvirajoče iz nekdanje prepustitve zemljišča«, odkupiti. V praksi je to pomenilo, da je bila dejansko odpravljena le tlaka gosačev in kajzarjev brez zemlje, ki je bila pa na Kranjskem že od reform Jožefa II. naprej omejena le na 12 dni na leto. Za vse ostale fevdalne obveznosti pa so bile v bistvu le povzete določbe avstrijskega patenta iz 1798, saj je že ta uvajal možnosti njihovega odkupa.⁴ Takšna rešitev agrarnega vprašanja seveda pričakovanj slovenskega kmečkega podložnika ni mogla zadovoljiti, temveč je povzročila med najširšimi plastmi prebivalstva silovito nezadovoljstvo, ki je prišlo do izraza zlasti potem, ko so začeli januarja 1812 v Iliriji veljati nekateri francoski zakoni (tako Code Napoléon) in se je zaostriło protislovje med hkrati obstoječim sodobnim buržoaznim državnim aparatom ki je ukinil in prevzel nase upravne in sodne funkcije zemljiških gospodov ter vpeljal v provincah francoski davčni sistem, in le nekoliko omiljenimi v bistvu pa neokrnjenimi in v privatnopravno sfero potisnjenimi fevdalnimi odnosi. Paralelno sta namreč obstajala dva nasprotujoča si gospodarska, družbena in pravzaprav tudi miselna sistema: oba, tako sodobni fiskalni sistem buržoaznega francoskega cesarstva kot stari sistem fev-

dalnih obveznosti pa sta istočasno pritisnila na slovenskega kmeta in bistveno poslabšala njegov položaj, ki je bil že tako težak (splošen gospodarski zastoj, neprestane vojne in z njimi povezana bremena, zlasti konskripcije ljudi in živine). V takšnih razmerah se je začelo med kranjskimi kmeti leta 1812 širiti mnenje — njegovi avtorji so bili po prepričanju francoske policije »ljudje s slabimi nameni« (hommes mal intentionnés), kar utegne biti namigovanje, da so bili sovražniki francoske oblasti, dejansko pa je bilo njihovo ravnanje le globoko protifevdalno in torej načeloma ni moglo biti proavstrijsko — da so z uveljavitvijo francoske zakonodaje odvezani tlake in fevdalnih dajatev.

Še več, med ljudmi so krožili celo ponarejeni vladini dokumenti, ki so opravljanje fevdalnih obveznosti izrecno prepovedovali. Kmetje so temu pač rade volje nasledli, začeli so se zbirati, kar bi lahko postalo precej resno, toda vlada je dala nekaj posameznikov aretirati, generalni guverner Bertrand pa je objavil svoj odlok z dne 4. junija 1812, s čimer sta bila ponovno vzpostavljena red in mir.⁵ Bertrandov odlok pravzaprav natančneje tolmači osnovni ustavni dekret iz 1811: podložniki morajo še vnaprej odrajtovati za petino zmanjšane fevdalne dajatve; tiste, ki bi tega ne hoteli, bo oblast prisilila z eksekucijo in nastanitvijo vojakov. Bertrand pri tem izrecno poudarja, da je od tlake odpravljena le že navedena delovna obveznost gostačev in kajzarjev in da je v izključni cesarjevi pristojnosti odločitev, kako in po kakšni ceni bo moč odkupiti posamezne služnosti.⁶ Določila osnovnega ustavnega dekreta so ostala v veljavi do konca francoske vladavine na naših tleh. Toda niti s tolikšnimi koncesijami Francozi niso pridobili simpatij plemstva, kar je generalni intendant grof Chabrol proti koncu francoske dobe tudi izrecno priznaval,⁷ obenem pa so zapravili možnost, da bi postale množice kmečkih podložnikov steber režima, kar je poleg Chabrola upravičeno ostro kritiziral zadnji ilirski generalni guverner Joseph Fouché v svojem pismu Napoleonu že po propadu Ilirskih provinc.⁸ To pa seveda ne pomeni, da se vrhovi francoske uprave v Iliriji niso zavedali nevzdržnosti sistemske — dvojnosti, saj je mogoče iz poročil intendantov posameznih provinc o stanju uprave konec 1812 — poslali so jih generalnemu intendantu, ta pa kasneje kopije notranjemu ministru v Pariz — razbrati, da so dovolj realno dojemali kritičnost obstoječih razmer in da so nanje

še pravočasno opozarjali.⁹ Chabrol, ki je bil sier po prepričanju in poreklu konservativec, se je tudi sam zavzemal za odpravo fevdalizma in je na temeljno sistemsko protislovnost večkrat opozoril cesarsko vlado.¹⁰ Čeprav je obstajala med francoskim visokim uradništvom struja, ki je zagovarjala odpravo fevdalnih odnosov brez odškodnine — pripadal ji je vsaj v zadnjem obdobju francoske vladavine tudi Chabrol sam¹¹ — je pripravil glavni komisar za pravosodje Ilirskih provinc osnutek cesarjevega dekreta o odkupu fevdalnih obveznosti,¹² ki je predvideval rešitve, kakršne so bile uveljavljene v hanzeatskih departmajih. Celotna povsem nerevolucionarna varianta razrešitve agrarnega vprašanja je obležala v dolgi razpravi v pariškem Državnem svetu,¹³ zdi se, da predvsem zato, ker se je, kot piše Chabrol generalnemu guvernerju Junotu, samemu Napoleonu zdelo primerno, da »v tem trenutku v ničemer ne spreminja v provincah uveljavljenega sistema« (Sa Majesté ayant jugé á propos de ne rien changer dans ce moment au système établi dans les provinces, podčrtal J. Š).¹⁴

Slovenski kmetje seveda niso le pasivno čakali, kako bodo nove oblasti razrešile vprašanje odprave fevdalizma, ampak so jasno izražali svoje nezadovoljstvo z uveljavljeno francosko politiko. To se je kazalo tako v posamičnih dejanjih, katerih storilcev oblasti povečini niso odkrile — npr. jeseni 1812 požig gospodarskih poslopij, v katerih sta hranila letino smledniški gospod baron Lazarini in tamkajšnji mēr¹⁵ — kot tudi v pravih, množičnih kmečkih gibanjih. Že konec leta 1811 je izbruhnilo nezadovoljstvo med kmeti v novomeškem okrožju, očitno zato, ker zemljiška gospostva niso hotela upoštevati določil Marmontovega odloka o zmanjšanju dajatev za petino. Francoska oblast je »sprejela ukrepe za zagotovitev izvajanja zakonov« in je torej zaščitila interese podložnikov. Istočasno je prišlo v območju boštanjskega sodišča (pri Grosupljem) v isti kresiji do neredov ob izterjevanju kontribucije, zaostale od 1809. Kmetje so žalili vojake, ki so kontribucijo pobirali, navsezadnje so jih celo pregnali, upirali pa so se tudi poravnati obveznosti do zemljiških gospodov in pobiranju desetine. Ilirska vlada je poslala v Boštanj oddelek žandarjev, ki so aretirali sedem kmetov in ostali v kraju, dokler se razmere niso uredile. Uporniško vzdušje pa je tedaj gotovo prevevalo tudi druge predele Dolenjske in Notranjske, kajti intendant Kranjske je »zaradi uvedbe novih predpisov, izterjeva-

nja zaostale kontribucije, približevanja vojaške konskripcije in še posebej zavoljo vsakodnevnih prepиров med zemljiškimi gospodi in njihovimi podložniki» (*discussious journalières entre les seigneurs et leurs vassaux*) zahteval, naj nastani vlada v Novem mestu in Postojni po eno pehotno četo. Dejansko so v Novo mesto poslali celo, v Postojno pa pol čete, vendar je za ohranitev reda zadostovala prisotnost nekaj orožnikov.¹⁶

Junija 1813 je zavrelo v višnjegorskem kantonu. Generalni intendant Chabrol je sredi meseca pisal generalnemu guvernerju Junotu, da v nekaterih dolenjskih občinah, še zlasti pa v Stični, prebivalstvo nepotrepežljivo prenaša pezo fevdalnih dajatev. »Dobivam mnogo pritožb in ne prikrivam si, da kmet, ki mora istočasno plačevati tako zemljiški davek kot dajatve, ki jih je dolžan zemljiškemu gospodu, le s težavo preživlja sebe in družino, potem ko je te raznovrstne obveznosti poravnal«. Chabrol nadaljuje, da je v splošnem poročilu o upravi Ilirskih provinc na to opozoril notranjega ministra, in seznanja Junota s cesarjevim mnenjem, naj se v tem trenutku uveljavljenega sistema ne spreminja. »Pomembno je, da sprejmemo vse potrebne ukrepe za ohranitev (uveljavljenega sistema), dokler se mu (cesarju) ne bo zdelo primerno odpraviti fevdalnih dajatev ali pa ponuditi tistim, ki jih morajo prenašati, možnost, da jih odkupijo«. Chabrol opozarja, da je prišlo prejšnje leto zaradi godrnjanja in protestov do nekakšne opozicije in da utegne imeti uprava skrbi, če bi se to nadaljevalo. Iz poročil kranjskega intendanta in novomeškega poddelegata je generalni intendant sicer dobil vtis, »da vzrok nezadovoljstva ni toliko teža fevdalnih dajatev, temveč ščuvanje nekaterih nemirnih duhov, ki ne oznanjajo le, da se ni treba pokoravati zakonom in odklanjati plačevanja fevdalnih obveznosti ampak da se je treba zoperstavljeni tudi davkom, ki so jih dolžni vladi«. Kranjski intendant je označil Chabrolu kot najnevarnejše agitatorje Jožefa Marinčiča, Marka Kozlevčarja in Matveža Urbasa, ki so bili prebivalci stiške komune. Chabrol je prosil guvernerja, naj jih da aretirati, kar je Junot 17. junija dejansko tudi ukazal storiti.¹⁷

Toda na terenu so se stvari odvijale po svoje. Lokalni orožniki so že v noči s 16. na 17. junij aretirali poleg Marinčiča še Jožefa Skušo, doma iz višnjegorske merije, namerali pa so prijeti tudi Franca Galeta, a ga niso našli doma. Ujetnika so odpeljali v žandarmerijsko postajo v Višnji gori. Sosedje

so sicer skušali aretacijo preprečiti, sredi noči se jih je nekaj zbralo in so hoteli žandarje napasti. Brigadir jih je večkrat opomnil, da bo ukazal uporabiti orožje, kar je eden od žandarjev povedal tudi po slovensko (*en langue carnirole*), toda jasno je, da ga kmetje niso poslušali, saj so žandarji zatem enega od njih ranili. Ko se je po vaseh razvedelo, kaj se je ponoči zgodilo, je med ljudmi zavrelo. Približno šesto kmetov je brez orožja prišlo v Višnjo goro in zagrozili so, da bodo mesto zažgali, če oblasti ne bodo izpustile prijetih tovarišev. Da bi se izognil večjim neredom, je dal višnjegorski mer oba izpustiti. Lokalne oblasti so o dogodkih naglo obvestile Ljubljano, od koder so poslali v Višnjo goro kapetana Andreja Petkoviča, komandanta cesarske žandarmerije na Kranjskem, ki je prišel z orožniki, kolikor jih je mogel na hitro zbrati, in oddelkom 50 italijanskih lovcev. Kranjski intendant je poslal h generalnemu guvernerju, ki ni bil v Ljubljani, hitrega sla. Junot je ukazal, naj takoj krene v vasi okoli Višnje gore 220 hrvatskih huzarjev in zadostno število orožnikov, ponovno naj primejo oba kmeta, poleg njiju pa še deset premožnih posestnikov, ki so sodelovali v uporu, vse skupaj pa naj zatem odvedejo v tržaške zapore.¹⁸ Vojaki pa v Višnjo goro niso prišli pred 21. junijem, zato so oblasti skušale zlepa.

Višnjegorski mēr Ignac Krompolj, kantonalni mirovni sodnik Ignac Uršič in kapetan Petkovič so pozvali na zaslišanje 13 kmetov, ki so jih postavili ljudje za svoje zastopnike. Dogovorjeno je bilo, da pridejo v Višnjo goro prostovoljno 18., ker pa tega niso storili, so jih dali naslednji dan privesti. Matvež Urbas, Marko in Anton Kozlevčar so zastopali merijo Stična, Andrej Planinšek, Jožef Finec, Lovrenc Zupančič, Jernej Skalniki in Jurij Sadar merijo Višnja gora, merijo Šmarje Lovrenc Rus, dobrepoljsko merijo Martin Zupančič in Pavel Rus, turjaško Martin Jeraj, Miha Smrekar pa je bil izvoljeni zastopnik merije Veliki Gaber. Na vprašanje, zakaj je prišlo v Višnjo goro toliko ljudi, so jasno odgovorili, da so prišli zahtevati, naj izpustijo njihova tovariša ali pa da mora ista usoda doleteti vse, ker da so vsi krivi. Rade volje so obljubili, da bodo Marinčiča, Skušo in Galeta odvedli sami v Ljubljano pred kranjskega intendanta, na ponovljeno vprašanje o vzroku »zborovanja, ki je imelo značaj upora« pa so v bistvu ponovili prejšnji odgovor in dodali, da niso poznali vzroka aretacije in da so menili, da prijeta nista kriva. Na tretjič postavljeno vprašanje so dobili zasliševalci sicer druga-

čen, a še vedno izmikajoč odgovor, da je prišlo v deželi do nemirov zato, ker je bil pri aretacijah nekdo ranjen. Šele na neposredno postavljeno vprašanje, če ni morda glavni vzrok njihovega nezadovoljstva, da nočejo plačevati zemljiškemu gospodu njihovih pravic, kakor to ukazuje zakonita oblast, so predstavniki upornih kmetov odgovorili, »da splošno nezadovoljstvo dejansko izhaja iz tega, ker ne sodijo, da bi bili še dolžni plačevati zemljiškemu gospodu njegove pravice; nameravajo se obrniti do višjih oblasti, če naj dajatve obstanejo; če je takšen ukaz vlade, so pripravljeni plačati, kar bo zemljiški gospod zahteval« (*qu'effectivement le mécontentement général provient de ce qu'ils ne se croient plus obligés de payer le droit du seigneur, que leur intention est de s'adresser à l'autorité supérieure pour demander si cet impôt doit encore exister et que si c'est un decret émané du gouvernement ils sont près (sic) à payer ce que le seigneur exigera*). Ko so jih vprašali, kakšne utemeljene razloge imajo, da lokalnim oblastem ne zaupajo, so odgovorili, »da so pod avstrijsko vlado njihovi zemljiški gospodje počeli, kar so hoteli, da pa ima nj. vel. Napoleon drugačen sistem, da sicer redno plačujejo davke in da jim je povrh naložena še tlaka za popravilo glavne ceste ter da ne morejo izpolniti, kar njihov zemljiški gospod zahteva« (*que sous le règne d'Autriche leurs seigneurs faisaient ce qu'ils voulaient, mais que S. M. Napoléon avait un autre système, que d'ailleurs ils payent régulièrement leurs contributions, qu'en outre ils étaient encore surchargés des corvées de grande route et qu'ils ne pouvaient pas suffir à ce que leur seigneur voulait exiger d'eux*). Na vprašanje, če poznajo odlok generalnega guvernerja Bertranda z dne 4. junija 1812, kakor jim ga je v kranjskem jeziku objavil pred oltarjem njihov župnik, so kmetje odgovorili, da med njimi ni nikogar, ki bi tega dekreta ne poznal, da pa se mu nočejo podrediti, »ker jim ni treba biti podložen dvema gospodarjema, ker morajo plačevati ali cesarju ali zemljiškemu gospodu, ne pa obema« (*par ce qu'ils ne doivent pas être tributaires à deux maîtres, qu'ils doivent payer à l'empereur ou à leur seigneur mais non à tous les deux*) in da se pri tem sklicujejo na prejšnji odlok maršala Marmonta z dne 16. julija 1810. Komisija jih je pozvala, naj prisežejo, da bodo spoštovali zakone, se podredili vladi in njenim organom, se mirno vrnili na svoje domove in počakali na odločitev najvišje oblasti. Vse to so bili zastopniki podložnikov pripravljeni storiti, vendar s pogojem, da bo člen, ki jih

obvezuje plačati zemljiškemu gospodu, pri tem izvzet (*à condition que l'article qui nous oblige de payer à notre seigneur sera exclu*). Predstavniki oblasti jih je zatem ostro pokaljal in jim povedal, da med suvereno oblastjo in njenimi podrejenimi ni mogoče postavljati pogojev, pod katerimi bi ubogali vladine zakone, in jim je dal nekaj časa, da bi spremenili zadnjo izjavo. Kmetje so na to odločno odgovorili, da ne morejo plačevati zemljiškega in premoženjskega davka pa še gosposčinskih pravic obenem. Ko so bili tretjič pozvani, naj popravijo svojo izjavo, so podložniki rekli, da si pridržujejo dati odgovor kranjskemu intendantu ali pa predstavniku vlade Ilirskih provinc, hkrati pa da prosijo, naj jih do dokončne odločitve ne silijo k plačevanju z nastanjanjem vojakov (par voie garnisaires).¹⁹ Zasliševalcem so kmetje obljubili, da se bodo odpravili v Ljubljano pred intendanta že naslednji dan 20. junija. Dejansko je prišlo 21. junija v Ljubljano 12 odposlancev; intendantu so predali, kakor so bili obljubili, tri može, ki so jih hotele oblasti nekaj dni poprej aretirati. Tudi pred intendantom so vztrajali pri svojih stališčih o plačevanju fevdalnih dajatev. Vrnili so se domov; ker pa je intendant medtem prejel ukaz generalnega guvernerja, da jih je treba prijeti, jih je ponovno poklical v Ljubljano, jih dal zapreti in 29. junija s spremstvom odvesti v tržaške zapore, kamor so zatem premestili tudi tiste tri, ki so jih bili 21. junija pripeljali v Ljubljano. Oblasti so začele s preiskavo, kdo je bil pglavitni organizator gibanja; upor se je medtem namreč razširil tudi v okolico Litiije in Novega mesta. Proti fevdalnim obveznostim so se začeli upirati kmetje tudi drugod na Kranjskem (tako okoli Podkorena na Gorenjskem) in v drugih deželah. Prišlo je tudi do spopadov in pretepov (rixes), kranjski policijski komisar Toussaint pa sklepa, da bi utegnile biti posledice resne, če bi bile oblasti, tako kot so bile v Višnji gori, uporabne le nenasilne ukrepe.²⁰ Žal o razpletu dogodkov v Višnji gori in njeni okolici ter drugod, koder so se kmetje upirali, ne vemo ničesar. Sklepamo pa lahko, da so Francozi deželo naglo pomirili, kjer ni šlo drugače tudi z vojaško silo. Vsekakor so bile razmere do 1. julija že povsem urejene, saj Toussaint kakšnih nemirov v svojem poročilu sploh ne omenja več.²¹ Izvoljeni kmečki predstavniki merij višnjegorskega kantona pa so še v začetku avgusta 1813, ko se je francoska vladavina na naših tleh že začela naglo približevati svojemu koncu, čepeli v tržaških zaporih. Tedaj jih omenja v svojem rednem poročilu komisar

Toussaint in priporoča, naj o primeru obvestijo generalnega guvernerja Fouchéja, da bo odločil o njihovi usodi. Zanje da se je zelo zanimal tudi Séguier, francoski konzul v Trstu.²² Fouché je dal jetnike izpustiti, kmetom in zemljiškim gospodom pa je hkrati priporočil, naj bodo strpni.²³

OPOMBE

1. O uporniškem gibanju 1809 prim. August Dimitz, *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, IV. Theil, Laibach 1876, str. 293—304; Josip Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*. Najnovejša doba, Celje 1928 sl., 61—64; o upor pri gradu Hošperk in v Bistri na Notranjskem Stane Granda, *Notranjski kmet in Francozi*, Notranjski listi III/1986, str. 61—66. — 2. Prim. Zoisovo pismo Erbergu z dne 14. aprila 1810, v: France Kidrič, *Zoisova korespondenca II*, Ljubljana 1941, str. 149 do 152. — 3. J. Mal n. d., str. 106. — 4. Prav tam; Bogo Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda V*, Ljubljana 1961, str. 116 oz. Ljubljana 1974 str. 186. — 5. Archives Nationales, Paris (naprej: AN), F⁷ 6553, *Extrait des rapports de police de la lere quinzaine de juin 1812*, dto. 20. junij 1812: Des hommes mal intentionnés avaient suggéré aux paysans de la Carniole que par la mise en activité des lois françaises, ils étaient dispensés de payer les corvées et redevances seigneuriales; on avait répandu de faux actes du gouvernement qui en défendaient le payement. Les paysans ayant ajouté foi à ces suggestions, il y avait eu des rassemblements qui auraient pu prendre un caractère sérieux. Mais un arrêté pri par le gouverneur général et l'arrestation de quelques individus ont rétabli l'ordre et tout porte à penser que ce moment d'erreur n'aura aucune suite. — 6. J. Mal. n. d., str. 108. — 7. Chabrolovo pismo notranjemu ministru, dto. 29. april 1813, AN, F^{1E} 61, objavila Monika Senkowska-Gluck, *Gradivo za zgodovino agrarnega sistema v Ilirskih provincah*, ZC XXVII /1973 str. 16. 8. Fouchéjevo pismo Napoleonu, dto. 13. oktober 1813, AN, AF IV, 1713, objavila Senkowska-Gluck, n. d. str. 17—18. 9. AN, F^{1E} 62 hrani kopije poročil petih intendantov. Manjka le poročilo o provinci Kranjski, ker je bil novi intendant v njej le drugo polovico leta 1812. Zanimivo je, da je Chabrol poslal poročila v vednost notranjemu ministru šele 23. julija 1813, po tem, ko je že dobro vedel, da tudi cesar sam v danih razmerah nasprotuje odpravi fevdalizma v Iliriji (prim. spodaj). Poročila je objavila Senkowska-Gluck, n. d., str. 6 sl. 10. Prim. Chabrolovo pismo generalnemu direktorju računovodstva občin pri francoskem notranjem ministrstvu, dto. 29. september 1812, AN, F^{1E} 67 in Chabrolovo pismo notranjemu ministru, dto. 29. april 1813, AN, F^{1E} 61. Obe je objavila Senkowska-Gluck, n. d., str. 15, 16. 11. Citirano Chabrolovo pismo notranjemu ministru, kot v op. 10. 12. Osnutek dekreta (projet de décret)

omenja večkrat v svoji korespondenci Chabrol, tako npr. v odgovorih, ki jih je poslal na poročila o stanju uprave v provincah leta 1812 (prim. op. 9) intendantom Istre (dto. 8. maj. 1813), civilne Hrvatske (dto. 12. maj 1813) in Koroške (dto. 26. maj 1813). Ti dokumenti, ki jih avtorica ni objavila in jih ne omenja, jasno dokazujejo, kako vztrajno in obsežno akcijo za odpravo fevdalizma je v tem času vodil generalni intendant Ilirskih provinc. Hranijo jih v AN, F^{1E} 62. Osnutek dekreta sicer omenja tudi J. Mal, n. d., str. 106. — 13. Tako omenjeno Fouchéjevo pismo cesarju, gl. op. 8. — 14. Chabrolovo pismo generalnemu guvernerju Junotu, dto. 15. junij 1813, spodaj v celoti objavljam, ker je v neposredni zvezi s kmečkim uporniškim gibanjem v višnjegorskem kantonu (gl. op. 17). Senkowska-Gluck le površno povzema del vsebine (n. d., str. 16). — 15. Prim. *Extrait des rapports des police de la seconde quinzaine de septembre 1812*, dto. 14. oktober 1812, in poročilo generalne inšpekcije cesarske žandarmerije policijskemu ministru, dto. 9. oktober 1812, oboje v AN, F⁷ 6553. — 16. *Extrait des rapports de police du 1er octobre au 1er décembre 1811*, s. d., Bertrand ga je poslal policijskemu ministru v Pariz z dopisom dto. 18. december 1811, AN, F⁷ 6553. — 17. Arhiv SR Slovenije, Ljubljana (naprej: AS), Glavni intendant Ilirskih provinc (1809—1813) (naprej: GI), f. 41, pp. 876—877, Chabrolovo pismo generalnemu guvernerju Junotu, dto. 15. junij 1813: »Dans quelques communes de la basse Carniole, notamment dans celle de Sittich, les habitants souffrent impatiemment le poids des redevances seigneuriales. De nombreuses réclamations me parviennent et je ne me dissimule pas que le cultivateur qui a à payer en même temps et la contribution foncière et la redevance qu'il doit à son seigneur, trouve avec peine les moyens de pourvoir à sa subsistance et à celle de sa famille après avoir satisfait à ces différentes obligations. Dans un rapport général sur l'administration de ces provinces que j'ai adressé à M. le Ministre de l'Intérieur, je lui ai présenté ces considérations, mais S.[a] M.[ajesté] ayant jugé à propos de ne rien changer dans ce moment au système établi dans les provinces, il importe de prendre toutes les mesures propres à le maintenir jusqu'à ce qu'il lui ait paru convenable ou d'abolir les prestations féodales, ou d'offrir à ceux qui ont à les supporter, les moyens de les racheter. Dans le courant de l'année dernière, les murmures avaient mis un caractère d'opposition qui pouvait donner à l'administration des craintes sur leurs suites. Mais j'ai eu lieu de m'apercevoir par les rapports de M. l'Intendant et de M. le Subdélégué de Neustadt, que le mécontentement n'avait pas tant pour cause le poids des redevances, que les instigations de quelques esprits inquiets qui prêchent la désobéissance aux loix et le refus du payement non seulement des redevances féodales, mais encore des impôts dus au gouvernement. M. l'Intendant me signale comme les plus dangereux les nommés Joseph Marintschitsch,

Marc Kosleutschar, et Mathieu Urbas, tous trois habitants de la commune de Sittich. Votre Excellence pensera sans doute qu'il est important de prévenir les suites que pourraient avoir l'influence de ces individus sur l'esprit du peuple; et Elle croira peut être devoir les faire arrêter par mesure de haute police». Na p. 876 marginalna beležka guvernerja Junota: »Le 17 juin rép. à M. l'Int. Gal et donné au Comm^{re} Gal de police de la Carniole l'ordre d'arrêter les trois instigateurs de la désobéissance aux lois». — 18. Pismo generalnega inšpektorja cesarske žandarmerije notranjemu ministru dto. 3. julij 1813, AN, F⁷ 6553. Priložena mu je ko-

pija zapisnika zaslišanja 13 kmečkih zastopnikov v Višnji gori, dto. 19. junij 1813; Extrait des divers rapports à soumettre à S. E. le Ministre de la police générale de l'Empire, s. d., AS, GI, f. 39, pp. 272—279. — 19. Zapisnik zaslišanja v Višnji gori, kot v op. 18. — 20. Extraits des divers rapports, kot v op. 18; pismo generalnega inšpektorja cesarske žandarmerije notranjemu ministru, kot v op. 18. — 21. Rapport de police pour la première quinzaine du juillet 1813, s. d., AS, GI, f. 39, p. 268. — 22. Rapport de police, dto. 4. avgust 1813, AS, GI, f. 39, pp. 304—307. — 23. J. Mal, n. d., str. 109.

PREBIVALCI SENOŽEČ V PREJŠNJEM STOLETJU

ERVIN DOLENC

Senožeška kotlina velja, kot Kras sam, za staro naselitveno področje, na kar nas opozarjajo že razmeroma gosti prazgodovinski ostanki desetih gradišč. Prvotna razdelitev polja na grude kaže prav tako na najstarejšo slovensko kolonizacijo med šestim in devetim stoletjem. Ime Senožeče se verjetno nanaša na obsežne senožeti v okolici, Valvasor pa po Laziusu omenja tudi možnost poimenovanja po Senotih, keltskem plemenu, ki se je tu nekaj časa zadržalo na poti v Italijo.¹

Prvič se Senožeče v listinah omenjajo leta 1217 v zvezi z neko tukajšnjo posestjo stiškega samostana.² Iz tega časa nam je v Senožečah znana tudi mitnica na pomembni poti iz zaledja proti morju.³ Kolikor je mogoče slediti nazaj lastnikom, je bilo senožeško ozemlje oglejsko.⁴ Leta 1275 ga je patriarh podelil v fevd grofoma Kononu in Vodalriku iz Momjana v Istri.⁵ V skladu z oporoko iz leta 1295 je posest po izumrtju Momjanskih prevzel Hugo Devinski.⁶ Devinci so se poleg Goriških kot odvetniki mnogih oglejskih posesti v 14. stoletju dvignili do močne politične vloge v tem prostoru. Kot gospodje važnih prometnih področij Krasa in ob morju (Devin, Reka, Kastav, Moščenice, Prem, Senožeče) so odločno vplivali na trgovino v Tržaškem zalivu in bili zaradi nje v stalnih sporih s Trstom in oglejskimi patriarhi. Najmočnejši in najvplivnejši izmed Devincev, Hugo VIII., se je leta 1366 z vsemi posestvi samovoljno razglasil za vazala avstrijskih vojvod Al-

brehta III. in Leopolda III. Habsburških, kar mu je položaj le še izboljšalo in utrdilo.⁷ Po smrti Hugojevih sinov leta 1399 je posest po pogodbi prevzel Hugojev svak Rudolf von Walsee, sicer deželni maršal na Avstrijskem. Za gospodovanja Walseejev so pridobili kraški vikariati Dornek, Jelšane, Košana in Senožeče status župnij, patronat nad njimi pa je po polstoletni pravdi prevzel njihov fevdalni gospod,⁸ za Walseejem tudi vsi drugi, v Senožečah do leta 1911, ko je bilo gospostvo prodano in je patronat nad župnijo prevzela ljubljanska škofija.⁹ Verjetno so pod okriljem Walseejev dobile Senožeče tudi tržne pravice, ki jih prvič zasledimo v urbarju iz leta 1460.¹⁰ Vsekakor moramo nastanek trga postaviti v pozni srednji vek, ko je nastalo podobno še precej deželnoknežjih in privatnih trgov, nekateri gotovo tudi zaradi ambicije svojih zemljiških gospodov.¹¹ Omenjeni urbar razlikuje trg in vas Senožeče (Senasetschach aus dem markcht und aus dem dorff),¹² kar pomeni, da uživa tržne pravice le manjši del naselja, ki ima tudi znatno manj prebivalcev, ostalo pa je navadna vas. Trg je bil po poročilu iz leta 1694 v primerjavi z ostalim naseljem zavarovan z obzidjem.¹³ Tržne pravice je leta 1532, že daleč po izumrtju Walseejev, potrdil še Ferdinand I. in tržanom zagotovil pravico do tedenskega sejma v ponedeljkih in letnega sejma na dan sv. Helene (18. avgusta), ko je veljala svoboda trgovanja osem dni pred in prav toliko tudi po tem dnevu.¹⁴ Zadnji Walsee